

Sinagogues, arquitectures de memòria

Museu d'Història dels Jueus
D'abril a setembre de 2023

PATRONAT
CALL DE GIRONA

Ajuntament de Girona

 Diputació de Girona

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Co-funded by
the European Union

Presentació

Entre els segles ^{xiii} i ^{xv}, la comunitat jueva de Girona estava formada per prop de 800 persones i va tenir dues sinagogues, actives en diferents moments. La sinagoga era un espai fonamental per a la vida jueva. Era el lloc on es trobava la comunitat, no només per portar a terme el ritual judaïc i l'oració, sinó sobretot per aprendre i debatre a l'entorn dels textos religiosos. Les sinagogues catalanes són anomenades «escoles» als documents medievals. Les de Girona van ser desmantellades a causa de l'expulsió de 1492, però la recerca documental i arqueològica ha permès conèixer-ne les ubicacions i saber que la darrera, que va funcionar entre 1435 i 1492, s'aixecava on ara hi ha aquest museu.

«Sinagogues, arquitectures de memòria» és una selecció de litografies de Dora Szampanier. Mostra sinagogues que havien estat referents del paisatge de moltes ciutats. Eren un patrimoni arquitectònic i cultural, però van ser destruïdes, o transformades per a altres usos. Se n'han conservat fotografies i hi ha obres d'art que les representen. Quasi totes existeixen només en el record. L'exposició evoca aquells espais que van acollir comunitats jueves d'arreu d'Europa, en ressegueix les traces i recorre, amb elles, els camins d'una història i d'una memòria col·lectives.

L'autora i l'exposició

Les sinagogues que es veuen als gravats d'aquesta exposició són patrimoni arquitectònic i memorístic alhora. Mentre van estar dempeus, aquests edificis eren una síntesi de religió i comunitat, de penes i alegries, de santedat i esplendor material, de passat i futur.

Eren espais de referència religiosa que combinaven sovint un exterior modest amb una gran magnificència interior. Aquells símbols de riquesa espiritual i cultural del judaisme europeu van ser destruïts pel nazisme, que va aniquilar també les comunitats que els havien erigit.

Dora Szampanier (Jarosław, 1922–Haifa, 1997) era una artista d'origen polonès que va emigrar a Israel el 1950. Els gravats d'aquesta exposició, que la seva família va donar al Patronat Call de Girona el 1999, proposen un recorregut visual a través de sinagogues que havien conegut temps de glòria i foren reduïdes a ruïnes amb l'Holocaust. L'artista va fer un total de 83 litografies, de les quals hem seleccionat una mostra representativa de diferents països i realitats.

En les seves obres, Szampanier evoca una esplendor desapareguda en una Europa avui també desapareguda, i posa de manifest la importància de la sinagoga en les comunitats jueves. Ja ho va escriure el poeta:

«Si desitges conèixer la font mística
d'on els teus germans assassinats van extreure...
tanta audàcia, tants poders espirituals...
tanta seguretat, tanta intensitat i tanta paciència...
Torna a la sinagoga, la vella i grisa...
Aleshores el teu cor pressentirà la veritat,
que trepitges el llindar de la nostra vida
i que els teus ulls miren els tresors de l'ànima d'un poble»
Hayyim Nahman Bialik

Selecció de litografies de Dora Szampanier

Exempció de responsabilitat: l'autora va numerar i titular les seves obres a finals dels anys vuitanta. Sota el títol original hem afegit la ubicació geopolítica actual.

29. Odessa, Ukraina

Odessa, Ucraïna

La sinagoga va ser construïda durant el segle XIX per immigrants jueus de Brody. En una de les dues cúpules hi ha una petita menorà (canelobre de set braços).

32. Lwow-Nachmanowicz, Ukraina

Lviv, Ucraïna

El 1582 el mestre d'obres Paulus Italus («Pau l'Italià») construï la sinagoga Turei Zahav. Inicialment, se li donà el nom pel rabí Yitzhak ben Nachman (Nachmanowicz). També s'anomenà Sinagoga de la Rosa Daurada. La sinagoga més antiga d'Ucraïna cremà l'estiu de 1942.

31. Lwow-Iserlis, Ukraina

Lviv, Ucraïna

La Sinagoga Tempel es construï el 1844-1845, i va ser destruïda pels soldats alemanys que van entrar a Lviv el juliol de 1941. Era un edifici clàssic amb una gran cúpula, inspirada en la gran sinagoga de Viena. «Casa de Jacob, aneu en pau, aneu on aneu» estava escrit al capdamunt.

33. Tarnopol, Ukraina

Ternòpil, Ucraïna

La sinagoga va ser construïda el 1772 com una fortalesa. És un edifici de tres plantes, de maons vermells. L'interior està decorat amb frescos policromats.

36. Brody, Ukraina

Brody, Ucraïna

La sinagoga es va dissenyar al segle XVII com una poderosa fortalesa de pedra i maó, amb les benediccions dels reis, degut als pogroms de Khmelnitski i els seus companys cosacs.

43. Pohrebyszcze, Ukraina

Pohrebyshe, Ucraïna

Aquesta preciosa sinagoga de fusta ja no existeix. Els cosacs la van cremar després de la Primera Guerra Mundial. Com la majoria de les sinagogues del centre i sud de Polònia, es va construir seguint un model bàsic, amb un teulat únic sobre els tres cossos.

30. Luck, Ukraina

Lutsk, Ucraïna

La gran sinagoga de Lutsk es va construir el 1626 per ordre del rei polonès Segimon (Zygmunt) III. Era del tipus fortalesa, amb espitlleres defensives a tots els laterals de la teulada. Era famosa per la seva impressionant bimà (tribuna), situada entre quatre enormes pilars, mostrant la transició de l'estil renaixentista a un barroc figuratiu ricament decorat. El 1869 un incendi va destruir tots els objectes sagrats, però l'edifici es va salvar. Greument danyada pels bombardejos alemanys, més tard seria restaurada per l'equip Dynamo Luck, que la va convertir en un club esportiu. Va ser transferida a la comunitat Chabad local el 2021, en molt mal estat.

Només allò que he perdut ja és meu per sempre

Rahel, Israel, 1930

37. Wilna, Lithuania

Vilnius, Lituània

La sinagoga, construïda originalment amb fusta l'any 1573, s'incendià arran dels atacs antijueus de 1592 i va ser reconstruïda amb maons i pedra, amb estil renaixentista-barroc. Es va convertir en el centre de la vida jueva de Vilnius i destacava sobre el *Shulhoyf*, un conjunt d'altres edificis i institucions de la comunitat jueva (sinagogues, banys rituals, el consell comunitari, les parades de carn caixer, la biblioteca Strashun, entre d'altres). Va ser saquejada i incendiada pels nazis durant la Segona Guerra Mundial. El règim soviètic en va enderrocar les ruïnes i hi va construir una escola bressol. L'arqueologia recent en va descobrir els fonaments i ara és un jaciment protegit.

44. Pinsk, Russia

Pinsk, en l'actualitat Bielorússia

La sinagoga és un edifici interessant amb una teulada neogòtica i una entrada amb quatre pilars jònics.

34. Grodno, Russia

Hrodna, en l'actualitat Bielorússia

Aquesta preciosa sinagoga de fusta de de dues plantes va ser reconstruïda després d'un incendi a principis del segle XIX. Finalment va ser destruïda pels nazis.

48. Slonim, Russia

Slónim, en l'actualitat Bielorússia

La sinagoga de Slónim va ser construïda al segle XVII. És un edifici barroc de dues plantes. L'entrada principal estava ricament decorada i mostrava influències arquitectòniques alemanyes. Magatzem de mobles durant anys, va sortir a subhasta el 2020 i avui en dia necessita una restauració completa.

9. Lublin, Poland

Lublin, Polònia

En el seu dia era considerada l'acadèmia talmúdica més gran de Polònia. Va ser construïda durant el segle ^{xvi} en estil barroc, amb dues plantes i sis estrelles de David a la façana.

28. Wroclaw, Poland

Breslau, Polònia

La sinagoga ortodoxa Cigonya Blanca, d'estil neoclàssic, va ser construïda el 1829 i va salvar-se de la destrucció només perquè els nazis la van utilitzar com a magatzem. L'edifici ha estat meravellosament restaurat i s'utilitza tant com a espai cultural com per la comunitat jueva local.

4. Krakow, Poland

Cracòvia, Polònia

La Sinagoga Vella (*Alt Schul*, en ídix) està situada en el districte Kazimierz, anomenat així pel rei Casimir el Gran, qui governà Polònia a mitjan segle ^{xiv} i protegí les comunitats jueves. Durant la Segona Guerra Mundial les tropes alemanyes la van saquejar i malmetre, i hi van realitzar execucions. L'edifici va ser restaurat i avui és la seu d'un museu jueu.

**La Saviesa s'ha fet un palau,
amb set columnes ben tallades**

Proverbis 9, 1

6. Lodz, Poland

Łódź, Polònia

La bonica sinagoga de Łódź es construí el 1870 en un estil neoromànic es caracteritzava per unes impressionants finestres. Les tres columnes destacaven pels seus gravats amb símbols jueus, com la Torà o les dotze figures que representaven les dotze tribus. Fou destruïda pels nazis el 1942.

13. Danzig, Poland

En l'actualitat Gdańsk, Polònia

La gran sinagoga de Gdańsk era d'estil neorenaixentista amb cúpules orientals i cinc pilars corintis. Va ser destruïda pels nazis el 1938, durant la Nit dels Vidres Trencats.

12. Przemyśl, Poland

Przemyśl, Polònia

Aquesta magnífica sinagoga es va construir entre 1910 i 1918, en un estil eclèctic amb elements decoratius del modernisme polonès. Era coneguda com a sinagoga Moshe Sheinbach. Avui acull la biblioteca local.

65. Cologne, Germany

Colònia, Alemanya

La sinagoga d'estil neoromànic s'inaugurà el 1899. Va ser saquejada, però no destruïda durant la Nit dels Vidres Trencats pel fet de trobar-se entre els edificis considerats «més importants». Va patir danys durant els atacs de les forces aliades durant la Segona Guerra Mundial. Després es va restaurar amb fons públics i es va inaugurar de nou el 1959 per acollir la minsa comunitat supervivent.

62. Berlin, Germany

Berlín, Alemanya

La sinagoga del carrer Oranienburg va ser construïda entre 1859 i 1866 pels arquitectes Eduard Knoblauch i Friedrich August Stüler, combinant elements romànics i orientals. Era la sinagoga més gran del món. A diferència d'altres sinagogues anteriors, de façanes molt discretes, aquesta era un punt de referència urbà. Greument malmesa pels nazis el 1938 durant la Nit dels Vidres Trencats, així com pels bombardejos de les forces aliades durant la Segona Guerra Mundial. La major part de l'edifici es va enderrocar el 1958, però la façana es va deixar en peu. La part frontal i la magnífica cúpula van ser restaurades a principis dels anys noranta.

69. Regensburg, Germany

Ratisbona, Alemanya

La sinagoga va ser construïda l'any 1891. Tenia una gran cúpula central i tres columnes neogòtiques a cada costat. A la façana hi havia dues grans rosasses. Va ser destruïda el 1938 durant la Nit dels Vidres Trencats.

74. Vienna, Austria

Viena, Àustria

El Leopoldstädter Tempel, a la Tempelgasse, va ser construït el 1858 per l'arquitecte Forster i segueix els plànols del Temple del rei Salomó. Les pedres cantoneres es van portar des de Terra Santa. A la secció central de la façana s'hi podien veure dues boniques columnes que evocaven Jaquín i Bóaz. Va ser destruïda durant la Nit dels Vidres Trencats.

54. Prague-Stara, Czechoslovakia

Praga, en l'actualitat República Txeca

Aquesta sinagoga construïda el segle XIII en un sobri estil gòtic s'anomena *Altneuschul* (sinagoga vella-nova) perquè fins al segle XIX n'hi havia hagut una de més vella, que es va enderrocar el 1867. És un dels edificis gòtics més antics de Praga.

52. Budapest, Hungary

Budapest, Hongria

La gran sinagoga del carrer Dohany a Budapest, completada el 1859, va ser dissenyada per Ludwig von Forster. És un exemple d'estil neomorisc. Actualment encara s'utilitza. La sala té una galeria doble i pot acollir fins a 3.000 persones. Durant l'ocupació alemanya va ser utilitzada com a estable i els cavalls es lligaven als pilars.

**No ploreu més el Temple
que fou enderrocat.
A ponent us esperen
lliures camins de mar.**

Salvador Espriu, Catalunya, 1960

61. Venice, Italy

Venècia, Itàlia

Els jueus vivien a Venècia des de l'edat mitjana. El 1516 van ser obligats a viure segregats, al lloc d'una antiga foneria —gueto, en dialecte venecià—. La sinagoga Scuola Grande Tedesca (alemanya), que data del 1528, és la més antiga de les cinc sinagogues del segle ^{xvi} del gueto de Venècia. Les sinagogues se situaven en pisos superiors d'edificis existents i mantenien uns interiors molt luxosos, en contrast amb els exteriors simples.

59. Rome, Italy

Roma, Itàlia

La gran sinagoga (Tempio Maggiore) es va inaugurar l'any 1904, després de la demolició de l'antic gueto jueu durant una renovació urbana. Va ser dissenyada en estil eclèctic amb elements grecs i assiriobabilònics per Vincenzo Costa i Osvaldo Armanni, i destaca per la seva sumptuosa decoració interior i la seva imponent cúpula quadrada.

60. Florence, Italy

Florència, Itàlia

Dissenyat per Marco Treves, Mariano Falcini i Vincenzo Micheli i inaugurat el 1882, el Tempio Maggiore és un edifici ricament decorat. El disseny s'inspira en models arquitectònics bizantins i andalusins, amb elements renaixentistes moriscos. És considerada una de les sinagogues més boniques d'Europa. Durant la Segona Guerra Mundial l'edifici va patir desperfectes, però els danys més importants es deuen a una inundació de l'any 1966, que va comportar la pèrdua de la majoria dels objectes sagrats (la Torà, entre altres).

58. Sofia, Bulgària

Sofia, Bulgària

La sinagoga va ser construïda entre 1905 i 1909 en un estil neomorisc. Un vestíbul a l'oest permet passar a un gran espai diàfan de dos nivells, amb la galeria de les dones al pis superior. Conté una exuberant decoració de la primera meitat del segle xx.

56. Bukarest, Rumania

Bucarest, Romania

La sinagoga «Temple Corall» de Bucarest es va construir entre 1864 i 1867 en un estil neomorisc. Els arquitectes van ser Ederle i Freiwald, que van agafar com a model la sinagoga de la Tempelgasse de Viena, dissenyada per Forster i construïda deu anys abans. Danyada per la guàrdia armada feixista el 1941, va ser restaurada després de la guerra i més recentment entre 2007 i 2015.

57. Zagreb, Yugoslavia

Belgrad, en l'actualitat Sèrbia

Dora Szampanier va fer aquest gravat a partir d'una vella postal o fotografia de l'antiga Iugoslàvia, i va pensar que pertanyia a la ciutat de Zagreb (avui Croàcia). De fet, la imatge sembla correspondre a la sinagoga sefardita de Belgrad, construïda entre 1905 i 1908 en estil neomorisc i destruïda el 1941.

75. Toledo, Spain – Santa María la Blanca

Toledo, Espanya

Molts capítols de la història de Toledo estan marcats clarament per l'empremta jueva, incloent les ciències, la medicina, la literatura i les finances. Hi va haver moltes famílies jueves destacades i van contribuir a la vida de la comunitat a través de la construcció de sinagogues. El 1391, anys després de la Pesta Negra, molts jueus van ser assassinats en els avalots i la majoria de les sinagogues cremades. De les deu sinagogues conegudes, tan sols en quedaren dues. Una és aquest magnífic monument construït l'any 1357 en estil aràbic. Al segle ^{xix} havia servit de caserna militar i magatzems. Finalment es va restaurar i obrir al públic.

76. Toledo, Spain – Sinagoga de «El Tránsito»

Toledo, Espanya

La sinagoga més antiga era de l'any 1200. El disseny predominant de les sinagogues espanyoles era morisc, però amb una influència cristiana gòtica. Al segle ^{xiv}, el senyor Samuel Levi, tesorero de Pere I de Castella, el Cruel, va construir aquest edifici.

Contenia els mateixos elements decoratius que Santa Maria la Blanca. L'interior va ser construït en maó i pedra. Tenia un meravellós sostre enteixinat policromàtic. A les parets destinades a custodiar la Torà hi havia inscripcions hebraïques fetes amb un disseny ornamental de gran bellesa i elegància. Un llibre de Salms corona les parets laterals, amb 54 arcs sostinguts per columnes de dissenys molt inusuals. Les dues finestres altes del mur de llevant podrien haver reproduït o simbolitzat les Taules de la Llei. Després de l'expulsió dels jueus l'any 1492 la sinagoga va ser traspassada als cavallers de l'orde de Calatrava. El campanar d'espadanya s'hi va afegir sota el seu domini. Avui conté un museu estatal i es considera un monument nacional.

**Dins del nou museu hi ha una vella sinagoga,
dins de la sinagoga, hi soc jo,
dins meu, el meu cor,
dins del meu cor, un museu.**

Yehuda Amikhai, Israel, c. 1980

78. Tommar, Portugal

Tomar, Portugal

La sinagoga de Tomar, al nord-est de Lisboa, és la més antiga de Portugal. Va ser construïda entre 1430 i 1460 i només va estar en ús fins al 1496, a causa de l'ordre reial de convertir-se o marxar. El 1516 l'edifici va ser convertit en presó, el 1600 en capella catòlica i més tard en magatzem de queviures. L'any 1923 un enginyer de mines jueu, Samuel Schwarz, dedicat a l'estudi dels jueus portuguesos, va comprar l'edifici, el va restaurar i el va donar al govern portuguès per convertir-lo en un museu jueu portuguès.

79. Fez, Morocco

Fes, Marroc

Aquesta bonica sinagoga va ser construïda cap al segle XVII. La façana té influències barroques amb una estrella de David, una Torà i elements de record de les dotze tribus.

80. Oran, Algeria

Oran, Algèria

La sinagoga d'Oran fou construïda l'any 1792 en estil barroc oriental.

82. Alexandria, Egypt

Alexandria, Egipte

La Sinagoga del Profeta Elies ja existia al segle ^{xv}. Va ser construïda en estil barroc sobre les restes d'una basílica copta venuda a la comunitat jueva. L'any 1890 la sinagoga es trobava en un estat de degradació extrem. Es va dur a terme un extens programa de restauració, que va donar lloc a un dels descobriments més emocionants per als estudis jueus: la guenizà oculta dins una habitació durant segles.

83. Adryanopol, Turkey

En l'actualitat Edirne, Turquia

Una de les dues sinagogues que ha tingut Edirne és un bonic edifici de tres pisos a mig camí entre Orient i Occident: la part central és neoclàssica i els laterals d'estil oriental. Abandonada als anys 80, va ser restaurada el 2014-2015.

81. Baghdad, Irak

Bagdad, Iraq

L'Iraq tenia moltes sinagogues antigues que eren famoses com a centres bíblics i s'atribuïen a líders jueus com Esdres i Daniel. Malgrat la seva popularitat, les sinagogues van patir dificultats: el 1762 el governant local va ordenar destruir-ne catorze perquè eren més altes que les mesquites, i va caldre reconstruir-les completament. El distingit rabí Ezra R. Dangoor va dirigir aquesta sinagoga. A l'interior hi havia els compartiments i l'arc sostingut per vint pilars.

Sinagogues, arquitectures de memòria

Litografies de Dora Szampanier

Museu d'Història dels Jueus

D'abril a setembre de 2023

Comissariat, selecció i continguts

Institut d'Estudis Nahmànides

Audiovisuals

Ruth E. Gruber i Anna López

Producció

Museu d'Història dels Jueus, Patronat Call de Girona

Direcció del Patronat Call de Girona

Assumpció Hosta

Direcció del Museu d'Història dels Jueus

Sílvia Planas

Equip tècnic

Neus Casellas, Mireia Compte, Lúdia Donat, Marina Donat, Anna López,
Sandra Sànchez, Cristina Taberner i Jesica Carolina Zepeda